

انتظار چیست؟

منتظر کیست؟

پایه نهم - کتاب مطالعات اجتماعی - فصل اول

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انتظار چیست، منتظر کیست؟

نویسنده:

واحد تحقیقات مسجد مقدّس جمکران

ناشر چاپی:

مسجد مقدّس جمکران

فهرست

۵	فهرست
۷	انتظار چیست، منتظر کیست؟
۷	مشخصات کتاب
۷	مقدمه
۷	جامعه منتظر، جامعه پویا!
۸	فصل اول
۸	انتظار
۸	تعریف انتظار
۸	تعریف لغوی
۸	تعریف اصطلاحی
۸	مفهوم انتظار
۸	اهمیت و ضرورت انتظار
۹	فضیلت انتظار
۱۰	فصل دوم
۱۰	برداشته‌های انحرافی از انتظار
۱۰	دیدگاه انحرافی اول
۱۰	دیدگاه انحرافی دوم
۱۱	دیدگاه انحرافی سوم
۱۱	دیدگاه انحرافی چهارم
۱۲	دیدگاه انحرافی پنجم
۱۲	نقد امام خمینی‌قدس سره بر دیدگاه پنجم
۱۲	دیدگاه صریح امام خمینی‌قدس سره در مورد انتظار (فصل الخطاب)
۱۳	فصل سوم

۱۳	وظایف و تکالیف منتظران
۱۳	مقدمه
۱۳	تحصیل شناخت صفات و ویژگی‌های امام عصر علیه السلام
۱۳	اشاره
۱۳	دلیل عقل
۱۴	دلیل نقل
۱۴	پیوند با مقام ولایت و امامت
۱۶	تهذیب نفس و خودسازی
۱۶	کسب آمادگی برای ظهور (زمینه‌سازی)
۱۷	اصلاح جامعه (امر به معروف و نهی از منکر):
۱۷	انتظار کشیدن فرج و صبر کردن
۱۷	اطاعت از ولی فقیه در زمان غیبت
۱۸	سایر وظایف منتظران در زمان غیبت کبری (فهرست وار)
۱۸	کتابنامه
۱۹	فهرست منشورات مسجد مقدّس جمکران
۲۱	پی نوشت ها

عنوان و نام پدیدآور: انتظار چیست؟ منتظر کیست؟/ مولف واحد پژوهش مسجد مقدس جمکران. مشخصات نشر: قم: مسجد مقدس جمکران ۱۳۸۶. مشخصات ظاهری: ۶۱ ص. شابک: ۴۰۰۰ ریال؛ ۵۰۰۰ ریال چاپ سوم ۹۷۸-۹۶۴-۹۷۳-۰۵۴-۷: یادداشت چاپ دوم. یادداشت: چاپ سوم: ۱۳۸۸. موضوع: محمد بن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ق. — غیبت موضوع: مهدویت — انتظار شناسه افزوده: مسجد جمکران (قم). واحد پژوهش شناسه افزوده: مسجد جمکران (قم) رده بندی کنگره: BP۲۲۴/۴ الف ۷۸۵ ۱۳۸۸ رده بندی دیویی: ۲۹۷/۶۴۲ شماره کتابشناسی ملی: ۱۲۳۹۳۱۸

مقدمه

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «...مَنْ سَرَّهٗ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلْيَنْتَظِرْ وَلْيَعْمَلْ بِالْوَرَعِ وَمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ، وَهُوَ مُنْتَظَرٌ. فَإِنْ مَاتَ وَقَامَ الْقَائِمُ بَعْدَهُ، كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ أَدْرَكَهٗ، فَجِدُّوا وَانْتَظِرُوا هَنِيئًا لَكُمْ أَيْتُهَا الْعَصَابِيَةُ الْمَرْحُومَةُ»؛ (۱) «هرکس که دوست دارد از یاران قائم علیه السلام باشد، باید انتظار کشیده و از گناه پرهیز کند و اخلاقش نیکو باشد، در حالی که منتظر است. پس اگر چنین کسی پیش از قیام، مرگش فرا رسد پاداشی دارد مثل پاداش کسی که امام عصر علیه السلام را درک کرده باشد. پس کوشش کنید و انتظار بکشید، که گوارایتان باد ای گروه مورد رحمت.»

جامعه منتظر، جامعه پویا!

عظمت وجودی و ابعاد مختلف شخصیت حضرت صاحب الامر علیه السلام موجب شده که در طول بیش از هزار سالی که از غیبت کبری می‌گذرد، گروه‌های مختلف مردم با توجه به گرایش‌های خاص اعتقادی، اجتماعی و فرهنگی که داشته‌اند، از منظر خود به تحلیل شخصیت آن حضرت در جهان هستی پردازند و تنها درک و تصور خود از این موضوع را مطابق با واقع و تصور صحیح از شخصیت آن یگانه هستی تلقی کند. در این راستا جمعی از اصحاب سیر و سلوک و رهروان طریق عرفان با مطرح نمودن موضوع خلیفه الله و انسان کامل و نیز نقشی که حجت الهی در جهان هستی دارد تنها به جنبه فرا طبیعی آن وجود مقدس توجه کرده و از سایر جنبه‌ها غفلت نموده‌اند. دسته‌ای دیگر از مسلمانان توجه خود را تنها معطوف به جنبه طبیعی آن وجود مقدس نموده و ضمن طرح نقشی که آن حضرت به عنوان امام و پیشوای مردم به عهده دارند هیچ گونه مسئولیتی را در عصر غیبت متوجه مردم ندیدند و تنها تکلیف مردم را دعا برای فرج آن حضرت دانستند تا حضرت بیایند و امور مردم را خود اصلاح کنند. عده‌ای هم ضمن توجه به جنبه فرا طبیعی و طبیعی وجود مقدس امام عصر علیه السلام تمام هم و غم خود را متوجه ملاقات با آن حضرت ساخته و تنها وظیفه خویش را توسل به آن حضرت برای نیل به دیدار آن وجود اقدس، می‌دانند. اما در این میان، گروهی دیگر با در نظر گرفتن همه ابعاد مذکور به مطرح نمودن معنای صحیح انتظار پرداخته و در صدد تعیین وظیفه و نقش مردم در دوران غیبت برآمدند. (۲) شاید بتوان امام خمینی قدس سره را به عنوان بارزترین چهره از این گروه یاد کرد. ایشان در صحیفه نور با صراحت به نقد و بررسی برداشت‌های مختلفی که از مسأله انتظار وجود دارد پرداخته و دیدگاه خود را در این زمینه چنین مطرح ساختند: «البته این پرکردن دنیا از عدالت را ما نمی‌توانیم بکنیم، اگر می‌توانستیم می‌کردیم. اما ما چون نمی‌توانیم بکنیم ایشان باید بیایند. الان عالم پر از ظلم است... (اگر) ما بتوانیم جلوی ظلم را بگیریم، باید بگیریم، تکلیفمان است. قرآن و ضرورت اسلام... تکلیف ما کرده است که باید

برویم همه کار را بکنیم،... چون نمی‌توانیم بکنیم باید او بیاید... اما ما باید فراهم کنیم کار را، فراهم کردن اسباب این است که کار را نزدیک بکنیم، که مهیا بشود عالم برای آمدن حضرت علیه السلام...» (۳) در جایی دیگر نیز می‌فرمایند: «انتظار فرج، انتظار قدرت اسلام است. باید کوشش کنیم تا قدرت اسلام در عالم تحقق پیدا کند و مقدمات ظهور ان شاء الله تهیه شود.» (۴) ما در صدد آن هستیم تا ضمن بررسی مفهوم، اهمیت و ضرورت، فضیلت و آثار انتظار، به برخی از وظایف شیعیان و منتظران واقعی حضرت بقیه الله علیه السلام در عصر غیبت پردازیم. به امید آن که خود از منتظران و عاملان واقعی باشیم ان شاء الله.

فصل اول

انتظار

تعریف انتظار

انتظار چیست؟ انتظاری که این همه از آن سخن به میان می‌آید یعنی چه؟!

تعریف لغوی

انتظار در لغت به معنای درنگ در امور، نگهبانی، چشم به راه بودن و نوعی امید داشتن به آینده است. (۵)

تعریف اصطلاحی

عالم بزرگوار آیت الله موسوی اصفهانی مؤلف «مکیال المکارم» می‌فرماید: «وهو کیفیة نفسائیة ینبعث منها التّهیؤة لما تنتظره، وضده الیأس فکلما کان الانتظار اشدّ کان التّهیؤة آکد...» (۶). انتظار حالتی است روحی و نفسانی که موجب آمادگی برای آنچه انتظارش را می‌کشند، می‌شود. و ضد آن یأس و ناامیدی است. پس هر قدر انتظار شدیدتر باشد آمادگی نیز بیشتر خواهد بود... .

مفهوم انتظار

امام خمینی قدس سره در باره مفهوم انتظار می‌فرماید: «انتظار فرج، انتظار قدرت اسلام است و باید کوشش کنیم تا قدرت اسلام در عالم تحقق پیدا کند و مقدمات ظهور ان شاء الله تهیه شود.» (۷)

اهمیت و ضرورت انتظار

اعتقاد به مهدی موعود علیه السلام به عنوان امام غایب و مصلح جهانی از ویژگی‌های مهم تفکر شیعی است. از همین رو در این تفکر، انتظار آن منجی از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار بوده و بخش عظیمی از معارف شیعی را به خود اختصاص داده است. در تفکر شیعی انتظار مهدی موعود علیه السلام با ویژگی‌هایی که برای آن بیان شده همواره به عنوان یکی از اصول مسلم اعتقادی مطرح بوده و در روایات امامان شیعه علیهم السلام بر ضرورت آن تصریح و تأکید شده است. ذیلاً به برخی از روایات به عنوان نمونه اشاره می‌شود. ۱ - محمد بن ابراهیم نعمانی معروف به شیخ مفید از علما و محدثین قرن چهارم در کتاب «الغیبة» به سند خود از ابوبصیر روایت نموده است که روزی امام صادق علیه السلام خطاب به اصحاب خود فرمودند: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَا لَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ، مِنْ الْعِبَادِ عَمَلًا إِلَّا بِهِ؟ فَقُلْتُ: بَلَى؛ فَقَالَ: شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَالْإِقْرَارُ بِمَا أَمَرَ اللَّهُ، وَالْوَلَايَةُ لَنَا، وَالْبِرَاءَةُ مِنْ أَعْدَائِنَا - يَعْنِي الْأَيْمَةَ خَاصَّةً - وَالتَّسْلِيمُ لَهُمْ، وَالْوَرَعُ، وَالْإِجْتِهَادُ وَالطَّمَأْنِينَةُ، وَالْإِنْتِظَارُ لِلْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَام...» (۸). «... آیا شما را خبر

ندهم به چیزی که خداوند عزوجل هیچ عملی را جز به وسیله آن از بندگان قبول نمی‌کند؟! گفتیم: آری. فرمود: گواهی دادن به این که هیچ کس شایسته پرستش، جز خداوند نیست و این که محمد صلی الله علیه و آله بنده و فرستاده اوست، و اقرار کردن به آنچه خداوند به آن امر فرموده، و ولایت ما و بیزاری از دشمنان ما - اهل بیت علیهم السلام - و تسلیم شدن در برابر دستورات آنان و پرهیزگاری و اجتهاد (کوشش) و صبر و انتظار برای آمدن قائم علیه السلام...». همان طور که ملاحظه می‌فرمایید، انتظار مهدی موعود علیه السلام از مواردی شمرده شده که اعمال بندگان بدون آن پذیرفته نمی‌شود. ۲ - شیخ صدوق قدس سره در کتاب «کمال الدین و تمام النعمه» به سند خود از «عبدالعظیم حسنی» روایت می‌کند که گفت: بر مولای خود امام جواد علیه السلام وارد شدم و می‌خواستم از ایشان در باره قائم سؤال کنم که آیا مهدی علیه السلام خود اوست یا کسی غیر اوست؟! پس آن حضرت، خود شروع به سخن گفتن کرده و به من فرمودند: «یا ابا القاسم! انَّ الْقَائِمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنَّا هُوَ الْمَهْدِيُّ الَّذِي يَجِبُ أَنْ يَنْتَظَرَ فِي غَيْبَتِهِ، وَيُطَاعَ فِي ظُهُورِهِ، وَهُوَ الثَّلَاثُ مِنْ وُلْدِي...»؛ (۹) «ای ابوالقاسم! به درستی که قائم علیه السلام از ماست و اوست مهدی؛ کسی که واجب است انتظار کشیدن او در زمان غیبتش، و واجب است اطاعتش وقتی که ظهور فرمود، و او سومین (نسل) از فرزندان من است.» روایت یاد شده و بسیاری از روایات دیگر که در این مقاله جای طرح آن نیست، بر لزوم و ضرورت بلکه وجوب انتظار حضرت مهدی موعود علیه السلام در دوران غیبت دلالت می‌کنند.

فضیلت انتظار

حال باید دید، انتظار که این همه مورد تأکید قرار گرفته و یکی از شرایط اساسی اعتقاد در تفکر شیعی محسوب می‌شود، چه فضیلت و پاداشی دارد؟ در روایات رسیده از ائمه اطهار علیهم السلام آن چنان منزلت و مقامی برای منتظران مهدی موعود علیه السلام بیان شده که انسان را به شگفتی وا می‌دارد، که آیا ممکن است چنین عمل به ظاهر ساده‌ای این همه فضیلت و پاداش داشته باشد؟! تا بدانجا که امام جواد علیه السلام فرمودند: «...أَفْضَلُ أَعْمَالِ شِيعَتِنَا أَنْتَظَارُ الْفَرَجِ...»؛ (۱۰) «برترین اعمال شیعیان ما انتظار فرج (مهدی موعود علیه السلام) است.» البته با اندکی تأمل و توجه به فلسفه انتظار و وظایف منتظران واقعی سرّ این همه فضیلت روشن خواهد شد. چه این که در نبوی شریف آمده است: «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَحْمَرُهَا»؛ (۱۱) و شاید سرّ این فضیلت بزرگ، سختی و مشقتی باشد که در انتظار واقعی نهفته است، و الاّ - صرف ادّعای انتظار که مشکل و دشوار نیست. در اینجا به روایاتی چند از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام پیرامون فضیلت انتظار و منزلت و مقامی که برای منتظران واقعی مصلح جهانی بیان شده است، اشاره می‌کنیم. شاید تذکری باشد برای نگارنده و خواننده، به امید این که از منتظران حقیقی قدوم آن منجی عالم بشریت باشیم ان شاء الله. ۱ - از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده که پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده است: «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ أَنْتَظَارُ الْفَرَجِ...»؛ (۱۲) «بهترین عبادت‌ها، انتظار فرج است.» ۲ - امام سجاده علیه السلام به ابا خالد می‌فرمایند: «...یا ابا خالد! إِنَّ أَهْلَ زَمَانِ غَيْبَتِهِ الْقَائِلِينَ بِأَمَانَتِهِ، وَالْمُنْتَظِرِينَ لِظُهُورِهِ، أَفْضَلُ مِنْ أَهْلِ كُلِّ زَمَانٍ...»؛ (۱۳) «اهل زمان غیبت او (امام مهدی علیه السلام) که معتقد به امامت او و منتظران ظهور او هستند، برتر از اهل هر زمانی هستند...» ۳ - مرحوم صدوق از امام صادق علیه السلام روایت کرده که آن حضرت بعد از معرفی فرزندش امام موسی بن جعفر علیه السلام و این که امام مهدی علیه السلام که کامل کننده دوازده امام است از صلب اوست، فرمودند: «...الْمُنْتَظِرُ لِلثَّانِي عَشْرٍ مِنْهُمْ كَالشَّاهِرِ سَيْفِهِ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَدُبُّ عَنْهُ...»؛ (۱۴) «کسی که منتظر دوازدهمین آنان باشد، مانند کسی است که شمشیرش را از غلاف بیرون کشیده و پیش روی رسول خدا صلی الله علیه و آله از آن حضرت دفاع می‌نماید.» ۴ - در همان کتاب نیز به نقل از امام صادق علیه السلام در روایت دیگری در فضیلت منتظران چنین آمده است: «...یا ابا بصیر! طُوبَى لِشِيعَةِ قَائِمِنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ الْمُنْتَظِرِينَ لِظُهُورِهِ فِي غَيْبَتِهِ، وَالْمُطِيعِينَ لَهُ فِي ظُهُورِهِ، أُولَئِكَ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»؛ (۱۵) «ای ابابصیر! خوشا به حال شیعیان قائم ما، کسانی که در غیبتش منتظر ظهور او هستند، و

در حال ظهورش نیز فرمانبردار اویند. آنان اولیای خدا هستند که نه ترسی بر آن‌هاست و نه اندوهگین می‌شوند». ۵ - مرحوم مجلسی روایتی به سند خود از «فیض بن مختار» نقل می‌کند که در آن روایت امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ مَاتَ مِنْكُمْ وَهُوَ مُنْتَظِرٌ لِهَذَا الْأَمْرِ كَمَنْ هُوَ مَعَ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي فُشْطَاطِهِ. قَالَ: ثُمَّ مَكَثَ هَيْئَةً، ثُمَّ قَالَ: لَا، بَلْ كَمَنْ قَارَعَ مَعَهُ بِسِيفِهِ، ثُمَّ قَالَ: لَا، وَاللَّهِ كَمَنْ اسْتَشْهَدَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ»؛ (۱۶) «راوی می‌گوید: امام صادق علیه السلام فرمودند: هر کس از شما بمیرد در حالی که منتظر این امر (ظهور امام عصر) باشد، همانند کسی است که با حضرت قائم علیه السلام در خیمه‌اش بوده باشد. سپس حضرت چند لحظه‌ای درنگ کرده، آن‌گاه فرمودند: نه، بلکه مانند کسی است که در خدمت آن حضرت شمشیر بزند. سپس فرمودند: نه، به خدا قسم همچون کسی است که در رکاب رسول خدا صلی الله علیه و آله شهید شده باشد». با توجه به روایات فوق و این که ما شیعیان انتظار ظهور آن وجود شریف را می‌کشیم و خود را منتظر حضرت علیه السلام می‌دانیم، به بررسی وظایف منتظران در دوران سخت و حیرت‌انگیز غیبت می‌پردازیم. اما بجاست ابتدا به بررسی برداشتهای نادرست و متفاوت از انتظار فرج که توسط امام راحل عظیم الشان صورت گرفته پردازیم، سپس وظایف حقیقی منتظران واقعی را از نظر این بزرگ مرجع عالم تشیع و به نقل از روایات ائمه معصومین علیهم السلام بیان کنیم.

فصل دوم

برداشتهای انحرافی از انتظار

رهبر فقید انقلاب اسلامی در یکی از بیانات خود در دیدار با مسئولین وزارت پست و تلگراف به مناسبت نیمه شعبان سال ۱۳۶۷ ه.ش، برداشتهای متفاوتی که از موضوع «انتظار فرج» شده است را دسته‌بندی کرده و به شرح ذیل مورد نقد و بررسی قرار می‌دهند:

دیدگاه انحرافی اول

اولین دیدگاه در باب موضوع «انتظار فرج» که حضرت امام خمینی قدس سره به طرح آن می‌پردازند، دیدگاه کسانی است که تکلیف مردم در زمان غیبت را تنها دعا برای تعجیل فرج حضرت حجت علیه السلام می‌دانند. «بعضی‌ها انتظار فرج را به این می‌دانند که در مسجد، در حسینیّه و در منزل بنشینند و دعا کنند و فرج امام زمان علیه السلام را از خدا بخواهند. این‌ها مردم صالحی هستند که یک همچو اعتقادی دارند، بلکه بعضی (یکی) از آن‌ها را که من سابقاً می‌شناختم بسیار مرد صالحی بود، یک اسبی هم خریده بود، یک شمشیری هم داشت و منتظر حضرت صاحب‌علیه السلام بود. این‌ها به تکالیف شرعی خودشان هم عمل می‌کردند و نهی از منکر هم می‌کردند و امر به معروف هم می‌کردند، لکن همین، دیگر غیر از این کاری ازشان نمی‌آمد و به فکر این هم که یک کاری بکنند نبودند». (۱۷)

دیدگاه انحرافی دوم

دیدگاه دومی که حضرت امام خمینی قدس سره بدان اشاره می‌کنند؛ بسیار شبیه به دیدگاه اول است، با این تفاوت که در دیدگاه دوم به‌طور کلی وظیفه‌ای که هر فرد مسلمان نسبت به جامعه خود دارد به فراموشی سپرده شده و حتی از امر به معروف و نهی از منکر هم غفلت شده است: «دسته دیگری بودند که انتظار فرج را می‌گفتند؛ این است که ما کار نداشته باشیم به این که در جهان چه می‌گذرد، بر ملت‌ها چه می‌گذرد، بر ملت ما چه می‌گذرد، به این چیزها ما کار نداشته باشیم، ما تکالیف خودمان را عمل

می‌کنیم، برای جلوگیری از این امور هم خود حضرت بیایند ان شاء الله درست می‌کنند، دیگر ما تکلیفی نداریم، تکلیف ما همین است که دعا کنیم ایشان بیایند و کاری به کار آنچه در دنیا می‌گذرد یا در مملکت خودمان می‌گذرد نداشته باشیم. این‌ها یک دسته‌ای، مردمی بودند که صالح بودند (ظاهراً)....» (۱۸) نقد امام خمینی قدس سره بر دو دیدگاه (۲۰۱) امام خمینی قدس سره در ادامه بیاناتشان به نقد و بررسی دو دیدگاه یاد شده پرداخته و می‌فرماید: «ما اگر دستمان می‌رسید و قدرت داشتیم باید برویم تمام ظلم‌ها و جورها را از عالم برداریم، تکلیف شرعی ماست، منتها ما نمی‌توانیم. این که هست این است که حضرت علیه السلام عالم را پر می‌کند از عدالت، نه (این که) شما دست بردارید از این تکلیفتان، نه این که شما دیگر تکلیف ندارید.» (۱۹)

دیدگاه انحرافی سوم

سومین برداشت از مفهوم «انتظار» که در بیانات حضرت امام قدس سره بدان اشاره شده است، برداشت کسانی است که به استناد روایاتی که در آن‌ها آمده است؛ حضرت قائم (ارواحنا له الفداء) زمانی ظهور می‌کنند که دنیا پر از فساد و تباهی شده باشد، می‌گویند: ما نباید در زمان غیبت با انحراف‌ها و مفاسدی که در جامعه وجود دارد کاری داشته باشیم، بلکه باید جامعه را به حال خود بگذاریم تا به خودی خود زمینه ظهور حضرت فراهم شود: «یک دسته‌ای می‌گفتند که خوب! باید عالم پر معصیت بشود تا حضرت بیاید. ما باید نهی از منکر نکنیم، امر به معروف هم نکنیم تا مردم هر کاری می‌خواهند بکنند، گناه‌ها زیاد بشود تا فرج نزدیک بشود.» (۲۰)

دیدگاه انحرافی چهارم

دیدگاه چهارم به شکلی افراطی تر همان برداشت گروه سوم را مطرح ساخته و معتقد است که ما نه تنها نباید جلوی معاصی و گناهانی که در جامعه وجود دارد را بگیریم، بلکه باید به آن‌ها دامن بزنیم تا زمینه ظهور حضرت حجت علیه السلام هر چه بیشتر فراهم شود: «یک دسته‌ای از این بالاتر بودند می‌گفتند: باید دامن زد به گناه‌ها، دعوت کرد مردم را به گناه تا دنیا پر از جور و ظلم شود و حضرت علیه السلام تشریف بیاورند. این هم دسته‌ای بودند که البته در بین این دسته منحرف‌هایی هم بودند، اشخاص ساده لوح هم بودند، منحرف‌هایی هم بودند که برای مقاصدی به این (امر) دامن می‌زدند.» (۲۱) نقد امام خمینی قدس سره بر دو دیدگاه (۴۰۳): حضرت امام قدس سره دو دیدگاه اخیر را به شدت مورد انتقاد قرار داده و در ادامه سخنانشان می‌فرماید: «...یعنی خلاف ضرورت اسلام، خلاف قرآن! این معنا که ما دیگر معصیت بکنیم تا حضرت صاحب علیه السلام بیاید! حضرت صاحب علیه السلام که تشریف می‌آورند برای چه می‌آیند؟! برای این که گسترش بدهند عدالت را، برای این که حکومت را تقویت کنند، برای این که فساد را از زمین ببرند. ما خلاف آیات شریفه قرآن دست از نهی از منکر برداریم، دست از امر به معروف برداریم و توسعه بدهیم گناهان را برای این که حضرت بیایند. حضرت بیایند چه می‌کنند؟! حضرت می‌آیند می‌خواهند همین کارها را بکنند. الآن دیگر ما هیچ تکلیفی نداریم؟ دیگر بشر تکلیفی ندارد؟ بلکه تکلیفش این است که دعوت کند مردم را به فساد؟! به حسب رأی این جمعیت که بعضی‌هایشان بازیگرند و بعضی‌هایشان نادان، این است که ما باید بنشینیم دعا کنیم به صدام! هر کسی نفرین به صدام کند، خلاف امر کرده است، برای این که حضرت دیر می‌آیند!! و هر کسی دعا کند به صدام، برای این که، این (صدام) فساد زیاد می‌کند. ما باید دعا گوی آمریکا باشیم، دعا گوی شوروی باشیم، و دعا گوی اذنانشان، از قبیل صدام باشیم و امثال این‌ها، تا این که این‌ها عالم را پر کنند از جور و ظلم و حضرت تشریف بیاورند! بعد حضرت تشریف بیاورند، چه کنند؟! حضرت بیایند که ظلم و جور را بردارند، همان کاری که ما می‌کنیم و ما دعا می‌کنیم که ظلم و جور باشد، حضرت می‌خواهند همین را بردارند...» (۲۲)

آخرین دیدگاهی که حضرت امام قدس سره در بیانات خود به آن می‌پردازند، دیدگاه کسانی است که هر اقدامی برای تشکیل حکومت در زمان غیبت را خلاف شرع دانسته و عقیده دارند که این عمل با نصوص روایات مغایر است: «یک دسته دیگری بودند که می‌گفتند که هر حکومتی اگر در زمان غیبت محقق بشود، این حکومت باطل و برخلاف اسلام است. آن‌ها مغرور بودند، آن‌هایی که بازیگر نبودند، مغرور بودند به بعضی روایاتی که وارد شده است بر این امر؛ که هر علمی بلند شود قبل ظهور حضرت، آن علم، باطل است. آن‌ها خیال کرده بودند که ... هر حکومتی باشد، در صورتی که آن روایات، که هر کس علم بلند کند، علم مهدی به عنوان مهدویت (خود) بلند کند. حالا ما فرض می‌کنیم که یک همچو روایاتی باشد، آیا معنایش این است که ما تکلیفمان دیگر ساقط است؟! (۲۳)

نقد امام خمینی قدس سره بر دیدگاه پنجم

و در ادامه نیز (امام امت) اضافه می‌فرمایند: «این‌هایی که می‌گویند که هر علمی بلند بشود... خیال کردند که هر حکومتی باشد این بر خلاف انتظار فرج است، این‌ها نمی‌فهمند چی دارند می‌گویند، این‌ها تزریق کرده‌اند بهشان، که این حرف‌ها را بزنند، نمی‌دانند دارند چی چی می‌گویند، حکومت نبودن یعنی این که همه مردم به جان هم بریزند، بکشند هم را، بزنند هم را، از بین ببرند، بر خلاف نص آیات الهی رفتار بکنند. ما اگر فرض می‌کردیم دویست تا روایت هم در این باب داشتند، همه را به دیوار می‌زدیم برای این که خلاف قرآن است. اگر هر روایتی بیاید که نهی از منکر را بگوید نباید کرد، این را باید به دیوار زد. این گونه روایت قابل عمل نیست...» (۲۴). در جایی دیگر امام راحل قدس سره می‌فرمایند: «ارزش دارد که انسان در مقابل ظلم بایستد و مشتش را گره کند و توی دهنش بزند و نگذارد که این قدر ظلم زیاد بشود، این ارزش دارد. ما تکلیف داریم آقا! این طور نیست که حالا که منتظر ظهور امام زمان علیه السلام هستیم، پس دیگر بنشینیم در خانه‌ها مان، تسبیح را دست بگیریم و بگوئیم عَجَلْ عَلٰی فَرْجِهِ. عَجَلْ با کار شما باید تعجیل بشود. شما باید زمینه را فراهم کنید برای آمدن او و فراهم کردن این است که مسلمین را با هم مجتمع کنید همه با هم بشوید، ان شاء الله ظهور می‌کند ایشان» (۲۵).

دیدگاه صریح امام خمینی قدس سره در مورد انتظار (فصل الخطاب)

حضرت امام خمینی قدس سره در پایان بررسی دیدگاه‌های یاد شده، نظر خود در باب مفهوم انتظار فرج را به صراحت مطرح کرده، می‌فرمایند: «...البته این پر کردن دنیا را از عدالت، این را ما نمی‌توانیم بکنیم، اگر می‌توانستیم می‌کردیم اما چون نمی‌توانیم بکنیم ایشان باید بیایند. الان عالم پر از ظلم است، شما یک نقطه هستید در عالم، عالم پر از ظلم است، (اگر) ما بتوانیم جلوی ظلم را بگیریم، باید بگیریم، تکلیفمان است. ضرورت اسلام و قرآن تکلیف ما کرده است که باید برویم همه کار را بکنیم. اما نمی‌توانیم بکنیم، چون نمی‌توانیم بکنیم باید او بیاید تا بکند، اما (ما) باید فراهم کنیم کار را، فراهم کردن اسباب این است که کار را نزدیک بکنیم، کار را همچو بکنیم که مهیا بشود عالم برای آمدن حضرت علیه السلام» (۲۶). فرمایش امام راحل یادآور حدیث شریف نبوی صلی الله علیه و آله است که می‌فرمایند: «...يَخْرُجُ نَاسٌ مِنَ الْمَشْرِقِ فَيُؤْتُونَ لِلْمَهْدِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَعْني سُلْطَانَهُ»؛ (۲۷) «بله، انتظار فرج از منظر امام خمینی قدس سره مفهومی جز آمادگی فردی، اجتماعی و ... در جهت زمینه‌سازی تشکیل حکومت جهانی و دولت کریمه حضرت ولی عصر علیه السلام ندارد و این همان چیزی است که در فرهنگ و تفکر شیعی به آن اشاره شده و در احادیث معصومین علیهم السلام از آن سخن رفته است». اینجاست که هر فرد منصفی بر نقش بزرگ و مؤثر امام راحل در احیای اندیشه

انتظار صحیح اعتراف نموده و اقرار خواهد کرد، که هیچ حرکتی در طول دوران غیبت کبری به اندازه حرکت رهایی بخش امام خمینی قدس سره در راستای زمینه‌سازی ظهور حضرت بقیة الله الاعظم (ارواحنا له الفداء) تأثیر نداشته است. به امید روزی که این انقلاب اسلامی کم‌نظیر یا بی‌نظیر، به انقلاب جهانی حضرت صاحب الامر علیه السلام متصل شود و چشمان بی‌رمق و منتظر شیعه به جمال دلربای یوسف فاطمه علیها السلام روشن گردد ان شاء الله. با اندکی توجه به نقد و بررسی آراء و نظریات امام راحل از لابلای بیانات گهر بار حضرتش کم و بیش و وظایف واقعی منتظران قدوم منجی عالم بشریت از قبیل؛ اصلاح فردی، اجتماعی، زمینه سازی حکومت جهانی حضرت و ... رهنمون می‌شویم. اکنون نوبت آن رسیده که به بررسی وظایف شیعه در دوران غیبت کبری پرداخته و با الهام گیری از روایات ائمه معصومین علیهم السلام در حدّ مجال این مقاله برخی از آن‌ها را برای خوانندگان عزیز بیان نماییم.

فصل سوم

وظایف و تکالیف منتظران

مقدمه

در این که شیعیان در طول دوران غیبت کبری رها نبوده، وظایف و تکالیفی دارند شک و تردیدی وجود ندارد، اما بحث روی تعداد و نوع تکالیف و وظایف آن‌هاست، که در این زمینه سخنان بسیاری مطرح شده، تا بدانجا که در برخی از کتب تا هشتاد وظیفه برای منتظران برشمرده‌اند. (۲۸) لکن از آنجا که این مقاله گنجایش ذکر و تبیین همه وظایفی را که در عصر غیبت به عهده شیعیان نهاده شده ندارد، به اهم وظایف منتظران می‌پردازیم. ان شاء الله که خود از عاملین به وظایف و تکالیف باشیم.

تحصیل شناخت صفات و ویژگی‌های امام عصر علیه السلام

اشاره

اولین و مهم‌ترین وظیفه هر شیعه و منتظر، آن است که ابتداء منتظر - یعنی کسی که انتظارش کشیده می‌شود - را بشناسد، و معرفت او و صفات و ویژگی‌هایش را کسب نماید. این مطلب به اندازه‌ای اهمیت دارد که در روایات فریقین (شیعه و سنی) از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه هدی علیهم السلام آمده است: «مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً»؛ (۲۹) «هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است.» در روایتی دیگر که مرحوم کلینی به سند صحیح از «فضیل بن یسار» و به نقل از امام باقر علیه السلام در اصول کافی آورده، چنین آمده است: «عَنْ فَضِيلِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ إِمَامٌ فَمِيتَتُهُ مِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ، وَمَنْ مَاتَ وَهُوَ عَارِفٌ لِإِمَامِهِ لَمْ يَضُرَّهُ، تَقَدَّمَ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ تَأَخَّرَ وَمَنْ مَاتَ وَهُوَ عَارِفٌ لِإِمَامِهِ، كَانَ كَمَنْ هَيَّوْ مَعَ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي فَسْطَاطِهِ»؛ (۳۰) «فضیل بن یسار: شنیدم که حضرت اباجعفر (امام محمد باقر علیه السلام)، می‌فرمودند: هر کس در حالی که امامی نداشته باشد بمیرد، مُردنش، مُردن جاهلیت است و هر کس در حالی که امامش را شناخته است بمیرد، پیش افتادن و یا تأخیر این امر (دولت آل محمد علیهم السلام) به او ضرر نمی‌رساند، و هر کس بمیرد در حالیکه امامش را شناخته باشد، همچون کسی است که در خیمه قائم علیه السلام با آن حضرت بوده باشد.» در این زمینه دانشمند فرزانه صاحب «کتاب مکیال المکارم» چنین می‌فرماید: «شناخت امام به دلیل عقل و نقل ثابت و لازم است.»

دلیل عقل

چون آن حضرت امامی است که اطاعتش واجب می‌باشد، و کسی که اطاعتش واجب است باید حقایقش را شناخت، تا با شخص دیگری که مدعی مقام آن جناب است، اشتباه نگردد، بنابراین شناخت و معرفت مولایمان حضرت حجت علیه السلام واجب است ...

دلیل نقل

شیخ صدوق قدس سره از حضرت ابوالحسن موسی بن جعفر علیه السلام روایت کرده، که فرمود: هر کس در چهار چیز شک کند به تمام آنچه خدای تبارک و تعالی نازل فرموده کفر ورزیده است ... یکی از آنها: شناختن امام در هر زمان؛ از جهت شخص و صفات اوست. (۳۱) دقت و توجه به محتوای ادعیه‌ای که به خواندن آنها در دوران غیبت سفارش بسیار شده است، نیز انسان را به اهمیت شناخت امام و حجت الهی هدایت می‌کند، چنان‌که در یکی از دعا‌های معروف و معتبر که شیخ صدوق قدس سره آن را در کتاب «کمال الدین» به نقل از زراره از امام صادق علیه السلام آورده می‌خوانیم: «...قال: یا زراره! إن أدركت ذلك الزمان فأدِم هذا الدعاء (۳۲): اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَفْسِيكَ، فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَفْسِيكَ، لَمْ أَعْرِفْ نَفْسِيكَ، اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي رَسُولَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي رَسُولَكَ لَمْ أَعْرِفْ حُجَّتَكَ، اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي حُجَّتَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي حُجَّتَكَ ضَلَلْتُ عَنْ دِينِي...» (۳۳) (اللَّهُمَّ لَا تَمْتِنِي مِيتَةً جَاهِلِيَّةً وَلَا تُرْعِ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي...); (۳۴) بار الها! خودت را به من بشناسان که اگر خودت را به من نشناسانی رسولت را نخواهم شناخت، بار الها! رسولت را به من بشناسان که اگر فرستاده‌ات را به من نشناسانی حجت تو را نخواهم شناخت، بار الها! حجت خود را به من بشناسان که اگر حجت را به من نشناسانی از دینم گمراه می‌گردم، (خداوندا! مرا به مرگ جاهلیت نمیران و دلم را - از حق - پس از آن که هدایت فرمودی منحرف نگردان...). مؤلف محترم کتاب «مکیال المکارم»، مقصود از «معرفت امام علیه السلام» را که در روایات مورد تأکید قرار گرفته، چنین شرح می‌دهند: «بدون تردید مقصود از شناختی که امامان ما - که درودها و سلام‌های خداوند بر ایشان باد - ما را نسبت به امام زمانمان امر فرموده‌اند؛ شناختن آن حضرت است آن چنان که هست، به گونه‌ای که (این شناخت) سبب سالم ماندنمان از شبهه‌های دشمنان و ملحدین گردد و مایه نجاتمان از گمراه ساختن افترازنندگان شود، و چنین شناختی جز به دو امر حاصل نمی‌گردد: یکی: شناخت شخص امام علیه السلام به نام و نسبت. دوم: شناخت صفات و ویژگی‌های او. و باید دانست که به دست آوردن این دو شناخت از اهم واجبات می‌باشد... (۳۵) البته امر دومی که در کلام یاد شده به آن اشاره شده، در عصر ما از اهمیت بیشتری برخوردار بوده، و در واقع این نوع شناخت است که می‌تواند در زندگی فردی و اجتماعی منتظران منشأ اثر و تحوّل باشد؛ زیرا اگر کسی حقیقتاً به صفات و ویژگی‌های امام عصر علیه السلام و نقش و جایگاه آن حضرت در عالم هستی و فقر و نیاز خود نسبت به او واقف شود، هرگز از یاد و نام آن حضرت غافل نمی‌شود. (۳۶) نکته مهمی که باید مد نظر داشت این است که شناخت و معرفت واقعی نسبت به امام و حجت خدا جز با عنایت خداوند حاصل نمی‌شود، همان‌طور که در دعای «اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَفْسِيكَ...» ملاحظه فرمودید باید از درگاه خداوند توفیق معرفت حجتش را تقاضا و استدعا کرد تا در سایه آن از گمراهی‌های رهایی یافت. این مطلب را از روایتی که در اصول کافی، مرحوم کلینی به سند خویش از «محمد بن حکیم» نقل کرده، می‌توان دریافت. در این روایت چنین آمده است: «عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَكِيمٍ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَلْمَعْرِفَةُ مِنْ صُنْعِ مَنْ هِيَ؟ قَالَ: مِنْ صُنْعِ اللَّهِ، لَيْسَ لِلْعِبَادِ فِيهَا صُنْعٌ». (۳۷) محمد بن حکیم می‌گوید، به امام صادق علیه السلام عرض کردم: معرفت و شناخت، ساخت کیست؟ فرمودند: ساخت خداست، بندگان در ساخت آن نقشی ندارند.

پیوند با مقام ولایت و امامت

پس از اهمیت شناخت و معرفت نسبت به امام علیه السلام و واجب‌الاطاعة بودنش، نوبت به پیوند و عهد با مقام ولایت می‌رسد که

از وظایف مهم هر شیعه منتظر است، و این مطلب در روایات بسیاری مورد سفارش و تأکید قرار گرفته است: که به برخی از آن‌ها تمسک می‌جوئیم: ابو زینب نعمانی^{۱۰} در کتاب «الغیبه» روایتی را در این زمینه آورده است: «عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْعِجَلِيِّ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ الْبَاقِرِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: «إِصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ...» (۳۸) فقال عليه السلام: «إِصْبِرُوا عَلَى آدَاءِ الْفَرَائِضِ، وَصَابِرُوا عَيْدِ وُكُومِكُمْ، وَرَابِطُوا إِمَامَكُمْ الْمُنتَظَرُ»؛ (۳۹) «برید بن معاویه می‌گوید: امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه شریفه «إِصْبِرُوا...» فرمودند: بر انجام واجبات صبر کنید و در مقابل دشمنانتان پایداری داشته باشید، و پیوند خود را با امام منتظران مستحکم نمایید». روایات دیگری نیز به همین مضمون از امام صادق و امام کاظم علیهما السلام وارد شده است که به جهت اختصار از ذکر آن‌ها صرف نظر می‌کنیم. (۴۰) این که می‌بینیم در روایت‌های متعددی، ائمه‌علیهم السلام شیعیان خود را به تجدید عهد و بیعت با امام زمان خود سفارش کرده و از آن‌ها خواسته‌اند که در آغاز هر روز و حتی بعد از هر نماز واجب، دعای عهد بخوانند، همه نشان از اهمیت پیوند (و میثاق) دائمی شیعیان با مقام عظمای ولایت و حجت خدا دارد. یکی از مشهورترین دعاها، دعایی است که مرحوم سید بن طاووس آن را در کتاب ارزشمند «مصباح الزائر» به نقل از امام صادق علیه السلام روایت کرده و در ابتدای آن آمده است: «مَنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَرْبَعِينَ صَبِيحًا بِهَذَا الْعَهْدِ كَانَ مِنْ أَنْصَارِ قَائِمِنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ فَإِنْ مَاتَ قَبْلَهُ أَخْرَجَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ قَبْرِهِ، وَأَعْطَاهُ بِكُلِّ كَلِمَةٍ أَلْفَ حَسَنَةٍ، وَمَا عَنْهُ أَلْفُ سَيِّئَةٍ»؛ (۴۱) «هر کس چهل بامداد، خدا را با این عهد بخواند، از یاران قائم ما خواهد بود، پس اگر پیش از (ظهور) قائم علیه السلام از دنیا برود، خداوند تعالی او را از قبرش خارج می‌سازد (تا قائم علیه السلام را یاری دهد)، و خداوند به شماره هر کلمه (از آن) هزار حسنه به او عطا کند و هزار بدی را از او بر طرف می‌سازد». به دلیل اهمیت و اعتبار مضمون این دعای شریف در اینجا بخشی از آن را نقل می‌کنیم: بعد از ذکر خدا و درود و صلوات بر امام غائب علیه السلام چنین آمده است: «...اللَّهُمَّ إِنِّي أُجَدِّدُ لَكَ فِي صَبِيحَتِي يَوْمِي هَذَا وَمَا عِشْتُ مِنْ أَيَّامِ حَيَاتِي عَهْدًا وَعَقْدًا وَيَبِعَةً لَكَ فِي عُنُقِي لَا أَحُولُ عَنْهَا وَلَا أَزُولُ أَبَدًا اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ أَنْصَارِهِ وَأَعْوَانِهِ وَالذَّابِقِينَ عَنْهُ وَالْمُسَارِعِينَ إِلَيْهِ فِي قَضَاءِ حَوَائِجِهِ وَالْمُتَمَتِّلِينَ لِأَوَامِرِهِ وَنَوَاهِيهِ وَالْمَحَامِلِينَ عَنْهُ وَالسَّابِقِينَ إِلَى إِرَادَتِهِ وَالْمُسْتَشْهِدِينَ بَيْنَ يَدَيْهِ...»؛ (۴۲) «بار خدایا! من در بامداد این روز و تمام دوران زندگانی‌ام، عهد و عقد و بیعتی را که از آن حضرت برگردن دارم با او تجدید می‌کنم، که هرگز از آن عهد و بیعت برنگردم و بر آن پایدار بمانم. بار خدایا! مرا از انصار و یاران آن حضرت و مدافعان از حریم مقدس او، شتابندگان در پی انجام مقاصدش و امثال کنندگان دستورات و اوامر و نواهی‌اش، و حمایت کنندگان از وجود شریفش، و سبقت جوینان به سوی خواسته‌اش و شهید شدگان در رکاب و در حضور حضرتش قرار ده (امین یارب العالمین)». دقت در عبارت‌های بالا- می‌تواند تصویری روشن از مفهوم عهد و پیمان با امام و حجت زمان به ما ارائه دهد، عهد و پیمانی ناگسستنی برای یاری و نصرت امام زمان خود و اطاعت مخلصانه، تا پای جان از اوامر و نواهی او. به راستی اگر هر شیعه منتظر، در آغاز هر روز با حضور و توجه، چنین عهد و میثاقی را با امام و مقتدای خویش تجدید نماید، هرگز تن به سستی، ذلت، خواری، ظلم، بی‌عدالتی و گناه نخواهد داد؟! آیا هرگز به رضای مولای خود بی‌اعتنایی می‌کند؟! و به گناه و معصیت آلوده می‌شود؟! مسلماً خیر. بدون هیچ شکی اگر در جامعه‌ای چنین فرهنگی حاکم شود و همه فقط به دنبال رضای امام خویش باشند، آن جامعه هرگز دچار بحران و تهاجم فرهنگی، از خود بیگانگی، یأس و ناامیدی و انحطاط نخواهد شد. این نکته در جای خود ثابت است، که اگر همه ما (شیعیان منتظر)، با همدلی و وحدت دست بیعت و یاری به سوی مولای خود دراز کنیم و بر نصرت او اتفاق داشته باشیم و از گناه دوری کنیم، فرج مولایمان را قریباً درک خواهیم نمود، و برای همیشه از ظلم و ظلمت‌رهایی خواهیم یافت. چنان که در توفیق (نامه) شریف امام عصر علیه السلام به شیخ مفید قدس سره چنین آمده است: «...وَلَوْ أَنَّ أَشْيَاعَنَا، وَفَقَّهْمُ اللَّهُ لَطَاعَتِهِ، عَلَى اجْتِمَاعِ مِنَ الْقُلُوبِ فِي الْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ عَلَيْهِمْ، لَمَا تَأَخَّرَ عَنْهُمْ الْيَمْنُ بِلِقَائِنَا وَلَتَعَجَّلَتْ لَهُمُ السَّعَادَةُ بِمُشَاهَدَتِنَا عَلَى حَقِّ الْمَعْرِفَةِ وَصِدْقِهَا مِنْهُمْ بِنَاءً...»؛ (۴۳) «...اگر شیعیان ما که خداوند آنان را در اطاعتش یاری دهد، در وفای عهد و پیمانی که از ایشان گرفته شده یکدل و مصمم باشند، نعمت لقاء و دیدار ما از آنان

به تأخیر نمی افتد و سعادت دیدار ما برای آن‌ها با معرفت کامل و راستین نسبت به ما تعجیل می گردد...». گفتم که روی ماهت از ما چرا نهان است؟ گفتا: تو خود حجابی، ورنه رخم عیان است گفتم که از که پرسم جانان نشان کویت؟ گفتا نشان چه پرسی، آن کوی بی نشان است

تهذیب نفس و خودسازی

یکی دیگر از وظایف مهم شیعیان منتظر، تهذیب نفس و آراستن خود به اخلاق و رفتار نیکو می باشد، که در این زمینه نیز روایاتی چند از ائمه اطهار علیهم السلام وارد شده و مورد تأکید قرار گرفته است. در روایتی که نعمانی قدس سره به سند خود از امام صادق علیه السلام نقل کرده، آمده است: «عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ... قَالَ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَلْيَنْتَظِرْ، وَلْيَعْمَلْ بِالْوَرَعِ وَمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ، وَهُوَ مُنْتَظَرٌ، فَإِنْ مَاتَ وَقَامَ الْقَائِمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَهُ كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ أَدْرَكَهُ، فَجِدُّوا وَانْتَظِرُوا، هَيِّئُوا لَكُمْ أَيْتَهَا الْأَصَابِيَةَ الْمَرْحُومَةَ»؛ (۴۴) «... هر کس دوست دارد از یاران حضرت قائم علیه السلام باشد، باید که انتظار بکشد، و در این حال پرهیزکاری کند و اخلاق و رفتار نیک داشته باشد، در حالی که منتظر باشد، پس چنانچه بمیرد و پس از مرگش قائم علیه السلام قیام کند، پاداش او همچون پاداش کسی خواهد بود که آن حضرت را درک کرده باشد، پس تلاش کنید و در انتظار بمانید، گوارا باد برای شما ای گروه مشمول رحمت خداوند. موضوع خودسازی و تهذیب نفس از چنان اهمیتی برخوردار است که در توقیع شریف امام عصر علیه السلام به شیخ مفید قدس سره که ذیلاً به آن اشاره شده، سبب و عامل محروم گشتن شیعیان از دیدار حجت خدا و طولانی شدن غیبت، اعمال ناپسند و گناهان برخی از شیعیان شمرده شده است: «...فَمَا يَجْبِسُنَا عَنْهُمْ إِلَّا مَا يَتَّصِلُ بِنَا مِمَّا نَكْرَهُهُ، وَلَا تُؤْتِرُهُ مِنْهُمْ»؛ (۴۵) «...پس تنها چیزی که ما را از آنان (شیعیان) پنهان می دارد، همانا چیزهای (اعمال) ناپسند و ناخوشایندی است که از ایشان به ما می رسد و خوشایند و مورد پسند ما نیست و از آنان انتظار نمی رود. همچنین در بعضی از اخبار آمده است که اعمال شیعیان مستمراً به امام زمان علیه السلام عرضه می شود و اشراف کامل بر اعمال و رفتار ما دارند، لذا بایستی بسیار مراقب اعمال و رفتار خود باشیم. چنان که در همان توقیع شریف آمده است: «فَأَنَا نُحِيطُ عِلْمًا بِأَبْنَائِكُمْ وَلَا يَغِزِبُ عَنَّا شَيْءٌ مِنْ أَخْبَارِكُمْ»؛ (۴۶) «ما بر اخبار و احوال شما آگاهیم و احاطه داریم و هیچ چیز از اوضاع شما بر ما پوشیده و مخفی نمی ماند».

کسب آمادگی برای ظهور (زمینه سازی)

یکی دیگر از وظایف منتظران در زمان غیبت کسب آمادگی های همه جانبه برای ظهور آن منجی عالم است که به فرموده حضرتش، امر ظهور به یکباره محقق می شود و شاید فرصت از دست برود، آن گاه پشیمانی سودی ندارد. توقیع شریف حضرت بقیه الله علیه السلام به شیخ مفید قدس سره را با دقت ملاحظه کنید: «...فَلْيَعْمَلْ كُلُّ امْرِئٍ مِنْكُمْ بِمَا يَقْرُبُ بِهِ مِنْ مَحَبَّتِنَا وَلِيَتَجَنَّبَ مَا يُدْنِيهِ مِنْ كِرَاهِيَّتِنَا وَسَيِّئَاتِنَا، فَإِنَّ أَمْرَنَا بَعَثَهُ فُجَاءَةً حِينَ لَا تَنْفَعُهُ تَوْبَةٌ وَلَا يَنْجِيهِ مِنْ عِقَابِنَا نَدْمٌ عَلَى حُوبَةٍ»؛ (۴۷) «امام عصر علیه السلام در توقیع شریف فرمودند: پس هریک از شما (شیعیان) باید آنچه را که موجب دوستی ما می شود، پیشه خود سازد، و از هر آنچه موجب خشم و ناخشنودی ما می گردد، دوری گیرند. زیرا فرمان ما (امر ظهور) به یکباره و ناگهانی فرا می رسد، و در آن زمان توبه و بازگشت برای او سودی ندارد و پشیمانی از گناه نمی تواند او را از کیفر و عقاب ما نجات بخشد». در حدیثی دیگر که مرحوم نعمانی در کتاب «الغیبه» به سند خود از امام صادق علیه السلام نقل کرده، در رابطه با تهیه سلاح و آمادگی ظاهری نیز چنین آمده است: «...لِيَعِدَنَّ أَحَدُكُمْ لِخُرُوجِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلَوْ سَهْمًا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا عَلِمَ ذَلِكَ مِنْ نَبِيٍّ، رَجَوْتُ لِأَن يَنْسَى فِي عُمْرِهِ حَتَّى يَذْرِكَهُ (فَيَكُونُ مِنْ أَعْوَانِهِ وَ أَنْصَارِهِ)»؛ (۴۸) «...هر یک از شما باید که برای خروج حضرت قائم علیه السلام (سلاحی) مهیا کند هر

چند که یک تیر باشد، که خدای تعالی هرگاه بداند که کسی چنین تیتی دارد، امیدوارم عمرش را طولانی کند تا آن حضرت را درک کند (و از یاران و همراهانش قرار گیرد ان شاء الله). البتّه به نظر می‌رسد که شاید مراد از تهیّه سلاح ولو به یک تیر، آمادگی شیعیان باشد.

اصلاح جامعه (امر به معروف و نهی از منکر):

یکی از تکالیف مهم و عمده دینی، امر به معروف و نهی از منکر است. با این دو عمل است که احکام و واجبات الهی برقرار می‌ماند و جامعه دینی، از انحرافات به ویژه تهاجم فرهنگی عصر ما رهایی می‌یابد. همچنین می‌دانیم که رضا و خشنودی حضرت مهدی موعود علیه السلام، در آن است که به «معروف» عمل شود و از «منکر» دوری شود؛ بنابراین، انسان منتظر، نمی‌تواند در این باره بی‌تفاوت باشد. بزرگ‌ترین امر کننده به معروف و نهی کننده از منکر، در روزگار ظهور، خود حضرت حجت علیه السلام است، پس چگونه ممکن است که جامعه منتظر، خشنودی حضرت مهدی علیه السلام را نخواهد، و در این بُعد، به حضرتش اقتدا نکند، و به او تشبّه نجوید؟! در حدیث شریف نبوی صلی الله علیه و آله چنین آمده است: «طُوبَى لِمَنْ أَدْرَكَ الْقَائِمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَهْلَ بَيْتِي، وَهُوَ مُقْتَدٍ بِهِ، قَبْلَ قِيَامِهِ...»؛ (۴۹) «خوشا به حال کسی که قائم اهل بیتم را قبل از قیامش (در زمان غیبتش) در حالی که به او اقتدا کرده باشد درک کند». و شاخص مهم این اقتدا، امر به معروف و نهی از منکر کردن، و اصلاح جامعه و آمادگی داشتن برای اجرای احکام الهی است.

انتظار کشیدن فرج و صبر کردن

انتظار بدون صبر و پایداری در برابر مشکلات، معنی پیدا نمی‌کند و این در حقیقت انتظار نیست، زیرا روح و جوهر اصلی انتظار، مقاومت و صبر است. در احادیث معصومین علیهم السلام همواره به انتظار فرجی که همراه با صبر باشد تأکید شده است. امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «...إِشْرَافُ تَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا، إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ»؛ (۵۰) «...از خدا کمک بگیرید و صبر کنید، که زمین از آن خدا است و به هر کس که بخواهد آن را به وراثت می‌دهد (او را وارث زمین می‌کند) و سرانجام (نیک) از آن پرهیز کاران است». وعده حتمی الهی درباره وراثت صالحان (بر زمین)، در صورت صبر و استقامت، تحقق می‌پذیرد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ دِينَ الْأَيْمَةُ الْوَرَعُ... وَإِنتِظَارُ الْفَرَجِ بِالصَّبْرِ»؛ (۵۱) «از دین ائمه علیهم السلام پرهیزکاری ... و انتظار فرج با صبر و شکیبایی است».

اطاعت از ولی فقیه در زمان غیبت

در دوران غیبت کبری، ارتباط مستقیم با امام عصر علیه السلام مقدور نمی‌باشد از این رو می‌بایست برای آشنایی با دستورات قرآن و اهل بیت علیهم السلام به کارشناسان مسائل دینی که همان فقیهان وارسته و عادل و جامع شرایط هستند مراجعه نمود و علاوه بر مسائل دینی در موارد حکومتی نیز علاوه بر مسائل دینی به ولی فقیه که در رأس حکومت اسلامی است مراجعه نموده و تبعیت کنند. در این باره امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «فَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنَ الْفُقَهَاءِ صَائِنًا لِنَفْسِهِ، حَافِظًا لِدِينِهِ، مُخَالَفًا لِهَوَاهُ، مُطِيعًا لِأَمْرِ مَوْلَاهُ، فَلَلْعَوَامُّ أَنْ يُقَلَّدُوهُ، وَذَلِكَ لَا يَكُونُ إِلَّا بِبَعْضِ الْفُقَهَاءِ الشَّيْبَعِيَّةِ لَا جَمِيعِهِمْ»؛ (۵۲) «و امّا هر کس از فقیهان که نفس خویش را نگهدارد، و دین خود را حفظ کند، و با خواسته‌های نفسانی خود مخالفت کند، و مطیع امر مولایش باشد، بر توده مردم (واجب) است که از او تقلید کنند، و این شامل بعضی از فقیهان شیعه می‌شود نه تمامی آن‌ها». حضرت بقیه الله الاعظم علیه السلام در توجیح شریف به اسحاق بن یعقوب قدس سره چنین می‌فرماید: «...وَأَمَّا الْخَوَادِثُ الْوَاقِعَةُ فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رِوَاةِ حَدِيثِنَا، فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ وَ

أَنَا حُجَّةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ...» (۵۳) «... و اما در حوادثی که بوقوع می‌پیوندد، به روایان حدیث ما (فقهها) رجوع کنید که آنان حجت من بر شما هستند، من نیز حجت خدا بر آنها هستم...». با توجه به کثرت وظایف منتظران، قدوم بقیه الله الاعظم علیه السلام و عدم گنجایش این کتاب، به همین تعداد از وظایف بسنده، و به تعدادی دیگر از وظایف شیعیان فهرست وار به‌عنوان تذکر اشاره می‌کنیم.

سایر وظایف منتظران در زمان غیبت کبری (فهرست وار)

۱ - خواندن دعای فرج آن حضرت، با ادعیه وارده از سوی معصومین علیهم السلام. (۵۴) ۲ - اظهار اشتیاق به دیدار آن جناب؛ چنانچه در دعای عهد چنین آمده است: «... اللَّهُمَّ ارِنِي الطَّلِعَةَ الرَّشِيدَةَ وَالْعُرَّةَ الْحَمِيدَةَ...». (۵۵) ۳ - برگزاری مجالس برای ذکر مناقب و فضایل آن حضرت. ۴ - اندوهگین بودن از فراق آن حضرت. ۵ - قیام هنگام شنیدن نام مخصوص آن حضرت (قائم). ۶ - مداومت به خواندن دعای غریق. «یا اللَّهُ، یا رَحْمَنُ، یا رَحِيمُ، یا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبَّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ». ۷ - خواندن دعای مخصوص در زمان غیبت که در مفاتیح الجنان نیز آمده است. (۵۶) ۸ - شناختن علائم ظهور حضرت. ۹ - تسلیم بودن امر خدا و عجله نکردن در امر ظهور، که امام صادق علیه السلام فرمودند: «عجله کنندگان هلاک گردند و تسلیم شدگان نجات یابند». (۵۷) ۱۰ - صدقه دادن برای سلامتی آن وجود شریف. ۱۱ - حج رفتن به نیابت آن حضرت و نیز فرستادن نایب از طرف حضرتش. ۱۲ - یاری کردن حضرت با رفتار و اعمالی که آن حضرت بر آنها رضایت قلبی دارند. ۱۳ - زیارت کردن آن حضرت به زیارات وارده و آل پس. (۵۸) ۱۴ - صلوات و درود فرستادن بر آن حضرت. ۱۵ - هدیه کردن نماز و قرائت قرآن برای آن حضرت. ۱۶ - توسل و طلب شفاعت از خداوند به وسیله آن حضرت. ۱۷ - استمداد و دادخواهی و عرض حاجت به آن حضرت، زیرا صاحب الامر هستند. ۱۸ - دعوت کردن مردم به سوی آن حضرت. ۱۹ - رعایت حقوق مادی و معنوی آن حضرت. ۲۰ - حفظ اسرار آن حضرت و تقیّه از اشرار در مواقع مورد لزوم. ۲۱ - در خواست صبر از خداوند. ۲۲ - رعایت ادب در نام بردن آن حضرت. ۲۳ - عدم تعیین وقت ظهور، و تکذیب وقت گذاران و مدعیان ملاقات و ارتباط با حضرت. ۲۴ - تکذیب مدعیان نیابت خاصه طبق توقع شریف به آخرین نایب خاص خود. (۵۹) امید است که این کتاب مختصر در نگارنده بیش از هر کس تأثیر گذاشته و موجب شود که از منتظران واقعی حضرت بقیه الله الاعظم (ارواحنا له الفداء) بشویم ان شاء الله. پایان - ۱۵/۱۱/۱۳۸۴ ه ش مطابق با ۵/ محرم الحرام ۱۴۲۶/ ق

کتابنامه

۱. قرآن کریم؛ ترجمه آیه الله العظمی مکارم شیرازی؛ چاپ قم؛ انتشارات مدرسه الامام علی بن ابیطالب علیه السلام، ۱۳۷۸. ۲. مفاتیح الجنان؛ قمی، حاج شیخ عباس؛ ترجمه موسوی دامغانی؛ چاپ ۳، قم؛ انتشارات فاطمه الزهراء علیها السلام، ۱۳۷۶. ۳. امام خمینی قدس سره، روح اله؛ صحیفه نور (مجموعه سخنرانی‌های امام قدس سره) ۲۱ جلدی؛ سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی؛ چاپ ۲، تهران؛ انتشارات سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۶۹. ۴. بنیاد فرهنگی مهدی موعود، مرکز تخصصی مهدویت قم؛ مجله انتظار (فصلنامه)؛ ش ۱؛ هیئت تحریریه مجله؛ چاپ ۲، قم؛ بنیاد فرهنگی مهدی موعود، ۱۳۸۰. ۵. پور سید آقایی، سید مسعود و دیگران؛ تاریخ عصر غیبت (درس نامه)؛ چاپ ۲، قم؛ مرکز جهانی علوم اسلامی / دفتر تحقیقات، ۱۳۷۹. ۶. تلافی، علی اکبر؛ فضایل المهدی؛ چاپ ۷، تهران؛ انتشارات نیک معارف، ۱۳۷۵. ۷. حکیمی، محمد رضا؛ خورشید مغرب؛ چاپ ۲۳، تهران؛ دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۱. ۸. شفیعی سروسستانی، ابراهیم؛ شناخت هستی بخش؛ ویراستار: پریوش دانش نیا؛ چاپ ۱، تهران؛ نشر موعود، ۱۳۷۸. ۹. صافی گلپایگانی، لطف الله؛ منتخب الاثر فی الامام الثانی عشر (عربی)؛ چاپ ۲، قم؛ انتشارات حضرت

معصومه علیها السلام، ۱۳۷۹ ش، ۱۴۲۱ ق . ۱۰. صدوق، ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین ابن بابویه قمی؛ کمال الدین و تمام النعمه؛ ۲ جلدی؛ ترجمه: منصور پهلوان، تحقیق: علی اکبر غفاری؛ چاپ ۱، قم: سازمان چاپ و نشر دار الحدیث، ۱۳۸۰. ۱۱. طبرسی، ابی منصور احمد بن علی بن ابیطالب از علماء قرن ۶؛ الاحتجاج؛ ۲ جلدی؛ تحقیق: شیخ ابراهیم بهادری زیر نظر آیه الله سبحانی؛ چاپ ۲، قم: انتشارات اسوه، ۱۴۱۶ ق. ۱۲. عمیدی، سید ثامر هاشم؛ در انتظار ققنوس؛ ترجمه و تحقیق: مهدی علیزاده؛ چاپ ۱، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس سره، ۱۳۷۹. (ترجمه کتاب عربی المهدی المنتظر فی الفکر الاسلامی). ۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب؛ اصول کافی؛ ۸ جلدی؛ تحقیق: علی اکبر غفاری؛ چاپ ۶، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵. ۱۴. مجلسی، مولی محمد باقر؛ بحار الانوار؛ ج ۵۳، چاپ ۳، تهران: انتشارات المکتبه الاسلامیه، ۱۳۷۲. ۱۵. موسوی اصفهانی، سید محمد تقی؛ مکیال المکارم (فارسی)؛ ۲ جلدی؛ ترجمه: سید مهدی حائری قزوینی؛ چاپ ۱، قم: انتشارات برگ شقایق، ۱۳۸۰. ۱۶. نعمانی، ابی عبدالله محمد بن ابراهیم؛ الغیبه (عربی)؛ تحقیق: فارس حسون کریم؛ چاپ ۱، قم: انوار الهدی، ۱۳۸۰. ۱۷. هیئۀ العلمیه فی مؤسسه المعارف الاسلامیه؛ معجم احادیث الامام المهدی؛ ۵ جلدی؛ زیر نظر شیخ علی کورانی و چند تن از فضلاء حوزه؛ چاپ ۱، قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۱ ق.

فهرست منشورات مسجد مقدّس جمکران

۱۸ - قرآن کریم/چهار رنگ - گلاسه رحلی خط نیریزی / الهی قمشاهای ۱۹ - قرآن کریم/نیم جیبی (کیفی) خط عثمان طه / الهی قمشاهای ۲۰ - قرآن کریم/وزیری (بدون ترجمه) خط عثمان طه ۲۱ - قرآن کریم/وزیری (ترجمه زیر، ترجمه مقابل) خط عثمان طه / الهی قمشاهای ۲۲ - قرآن کریم/(وزیری، جیبی، نیم جیبی) خط نیریزی / الهی قمشاهای ۲۳ - کلیات مفاتیح الجنان/عربی انتشارات مسجد مقدّس جمکران ۲۴ - کلیات مفاتیح الجنان/(وزیری، جیبی، نیم جیبی) خط افشاری / الهی قمشاهای ۲۵ - منتخب مفاتیح الجنان/ (جیبی، نیم جیبی) خط افشاری / الهی قمشاهای ۲۶ - منتخب مفاتیح الجنان/ جیبی، نیم جیبی) خط خاتمی / الهی قمشاهای ۲۷ - نهج البلاغه/(وزیری، جیبی) سید رضی رحمه الله/محمد دشتی ۲۸ - صحیفه سجاده ویرایش حسین وزیری/الهی قمشاهای ۲۹ - ادعیه و زیارات امام زمان علیه السلام واحد پژوهش مسجد مقدّس جمکران ۳۰ - آئینه اسرار حسین کریمی قمی ۳۱ - آثار گناه در زندگی و راه جبران علی اکبر صمدی ۳۲ - آخرین پناه محمود ترحمی ۳۳ - آخرین خورشید پیدا واحد تحقیقات ۳۴ - آشنایی با چهارده معصوم (۲۱ و ۲)/شعر و رنگ آمیزی سید حمید رضا موسوی ۳۵ - آقا شیخ مرتضی زاهد محمد حسن سیف الهی ۳۶ - آیین انتظار (مختصر مکیال المکارم) واحد پژوهش ۳۷ - ارتباط با خدا واحد تحقیقات ۳۸ - از زلال ولایت واحد تحقیقات ۳۹ - اسلام شناسی و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۴۰ - امامت، غیبت، ظهور واحد پژوهش ۴۱ - امامت و غیبت از دیدگاه علم کلام علم الهدی / واحد تحقیقات ۴۲ - امامت و ولایت در امالی شیخ صدوق سید محمد حسین کمالی ۴۳ - امام رضا، امام مهدی و حضرت معصومه علیهم السلام (روسی) آلمات آبسالیکوف ۴۴ - امام رضا علیه السلام در رزمگاه ادیان سهراب علوی ۴۵ - امام شناسی و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۴۶ - انتظار بهار و باران واحد تحقیقات ۴۷ - انتظار و انسان معاصر عزیز الله حیدری ۴۸ - اهمیت اذان و اقامه محمد محمدی اشتهااردی ۴۹ - با اولین امام در آخرین پیام حسین ایرانی ۵۰ - بامداد بشریت محمد جواد مروّجی طبسی ۵۱ - بهتر از بهار/کودک شمسی (فاطمه) وفائی ۵۲ - پرچمدار نینوا محمد محمدی اشتهااردی ۵۳ - پرچم هدایت محمد رضا اکبری ۵۴ - پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله و تروریسم و خشنونت طلبی علی اصغر رضوانی ۵۵ - پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله و جهاد و برده داری علی اصغر رضوانی ۵۶ - پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله و حقوق اقلیت ها و ارتداد علی اصغر رضوانی ۵۷ - پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله و حقوق زن علی اصغر رضوانی ۵۸ - پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله و صلح طلبی علی اصغر رضوانی ۵۹ - تاریخ امیر المؤمنین علیه السلام / دو جلد شیخ عباس صفایی حائری ۶۰ - تاریخ پیامبر اسلام صلی الله علیه

- وآله/ دو جلد شیخ عباس صفایی حائری ۶۱ - تاریخچه مسجد مقدس جمکران/ (فارسی، عربی، اردو، انگلیسی) واحد تحقیقات ۶۲
- تاریخ سید الشهداء علیه السلام شیخ عباس صفایی حائری ۶۳ - تجلیگاه صاحب الزمان علیه السلام سید جعفر میرعظیمی ۶۴ -
- تشریف یافتگان (چهار دفتر) میرزا حسین طبرسی نوری ۶۵ - جلوه‌های پنهانی امام عصر علیه السلام حسین علی پور ۶۶ - چهارده
- گفتار ارتباط معنوی با حضرت مهدی علیه السلام حسین گنجی ۶۷ - چهل حدیث / امام مهدی علیه السلام در کلام امام علی علیه
- السلام سید صادق سیدنژاد ۶۸ - چهل حدیث برگزیده از پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله احمد سعیدی ۶۹ - حضرت مهدی علیه
- السلام فروغ تابان ولایت محمد محمدی اشتهاردی ۷۰ - حکمت‌های جاوید محمد حسین فهیم نیا ۷۱ - ختم سوره‌های یس و واقعه
- واحد پژوهش ۷۲ - خزائن الاشعار (مجموعه اشعار) عباس حسینی جوهری ۷۳ - خورشید غایب (مختصر نجم الثاقب) رضا استادی
- ۷۴ - خوشه‌های طلایی (مجموعه اشعار) محمد علی مجاهدی (پروانه) ۷۵ - دار السلام شیخ محمود عراقی میثمی ۷۶ - داستان‌هایی
- از امام زمان علیه السلام حسن ارشاد ۷۷ - داغ شقایق (مجموعه اشعار) علی مهدوی ۷۸ - در انتظار منجی (روسی) آلمات
- آبسالیکوف ۷۹ - در جستجوی نور صافی، سبحانی، کورانی ۸۰ - در کربلا چه گذشت؟ (ترجمه نفس المهموم) شیخ عباس قمی /
- کمره‌ای ۸۱ - دفاع از حریم امامت و ولایت (مختصر شب‌های پیشاور) کریم شنی ۸۲ - دلشده در حسرت دیدار دوست زهرا
- قرلقاشی ۸۳ - دین و آزادی محمد حسین فهیم نیا ۸۴ - رجعت یا حیات دوباره احمد علی طاهری ورسی ۸۵ - رسول ترک محمد
- حسن سیف الهی ۸۶ - روزنه‌هایی از عالم غیب سید محسن خرازی ۸۷ - زیارت ناحیه مقدسه واحد تحقیقات ۸۸ - سحاب رحمت
- عباس اسماعیلی یزدی ۸۹ - سخنرانی مراجع در مسجد جمکران واحد پژوهش مسجد مقدس جمکران ۹۰ - سرود سرخ انار الهه
- بهشتی ۹۱ - سقا خود تشنه دیدار طهورا حیدری ۹۲ - سلفی‌گری (وهابیت) و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۹۳ - سیاحت
- غرب آقا نجفی قوچانی ۹۴ - سیمای امام مهدی علیه السلام در شعر عربی دکتر عبد الهی ۹۵ - سیمای جهان در عصر امام زمان علیه
- السلام (دو جلدی) محمد امینی گلستانی ۹۶ - سیمای مهدی موعود علیه السلام در آئینه شعر فارسی محمد علی مجاهدی (پروانه) ۹۷
- شرح زیارت جامعه کبیره (ترجمه الشمس الطالعه) محمد حسین نائینی ۹۸ - شمس وراء السحاب / عربی السید جمال محمد
- صالح ۹۹ - صبح فرا می‌رسد مؤسسه فرهنگی تربیتی توحید ۱۰۰ - ظهور حضرت مهدی علیه السلام سید اسد الله هاشمی شهیدی
- ۱۰۱ - عاشورا تجلی دوستی و دشمنی سید خلیل حسینی ۱۰۲ - عریضه نویسی سید صادق سیدنژاد ۱۰۳ - عطر سیب حامد حاجتی
- ۱۰۴ - عقد الدرر فی أخبار المنتظر علیه السلام / عربی المقدس الشافعی ۱۰۵ - علی علیه السلام مروارید ولایت واحد تحقیقات ۱۰۶ -
- علی علیه السلام و پایان تاریخ سید مجید فلسفیان ۱۰۷ - غدیر خم (روسی، آذری لاتین) علی اصغر رضوانی ۱۰۸ - غدیرشناسی و
- پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۱۰۹ - فتنه و هابیت علی اصغر رضوانی ۱۱۰ - فدک ذوالفقار فاطمه علیها السلام سید محمد
- واحدی ۱۱۱ - فرهنگ اخلاق عباس اسماعیلی یزدی ۱۱۲ - فرهنگ تربیت عباس اسماعیلی یزدی ۱۱۳ - فرهنگ درمان طبیعی
- بیماری‌ها (پخش) حسن صدری ۱۱۴ - فوز اکبر محمد باقر فقیه ایمانی ۱۱۵ - فریادرس حسن محمودی ۱۱۶ - قصه‌های تربیتی
- محمد رضا اکبری ۱۱۷ - کرامات المهدی علیه السلام واحد تحقیقات ۱۱۸ - کرامت‌های حضرت مهدی علیه السلام واحد تحقیقات
- ۱۱۹ - کمال الدین و تمام النعمه (دو جلد) شیخ صدوق رحمه الله / منصور پهلوان ۱۲۰ - کهکشان راه نیلی (مجموعه اشعار) حسن
- بیاتانی ۱۲۱ - گردی از رهگذر دوست (مجموعه اشعار) علی اصغر یونسیان (ملتجی) ۱۲۲ - گفتمان مهدویت آیت الله صافی
- گلپایگانی ۱۲۳ - گنجینه نور و برکت، ختم صلوات مرحوم حسینی اردکانی ۱۲۴ - مام فضیلت‌ها عباس اسماعیلی یزدی ۱۲۵ -
- مشکاة الانوار علامه مجلسی رحمه الله ۱۲۶ - مفرد مذكر غائب علی مؤذنی ۱۲۷ - مکیال المکارم (دو جلد) موسوی اصفهانی /
- حائری قزوینی ۱۲۸ - منازل الآخرة، زندگی پس از مرگ شیخ عباس قمی رحمه الله ۱۲۹ - منجی موعود از منظر نهج البلاغه حسین
- ایرانی ۱۳۰ - منشور نینوا مجید حیدری فر ۱۳۱ - موعودشناسی و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۱۳۲ - مهدی علیه السلام
- تجسم امید و نجات عزیز الله حیدری ۱۳۳ - مهدی منتظر علیه السلام در اندیشه اسلامی العمیدی / محبوب القلوب ۱۳۴ - مهدی

موعود علیه السلام، ترجمه جلد ۱۳ بحار - دو جلد علامه مجلسی رحمه الله/ارومیه‌ای ۱۳۵ - مهربان‌تر از مادر / نوجوان حسن محمودی ۱۳۶ - مهر بیکران محمد حسن شاه‌آبادی ۱۳۷ - میثاق منتظران (شرح زیارت آل یس) سید مهدی حائری قزوینی ۱۳۸ - ناپیدا ولی با ما / (فارسی، ترکی استانبولی، انگلیسی، بنگالا) واحد تحقیقات ۱۳۹ - نجم الثاقب میرزا حسین نوری رحمه الله ۱۴۰ - نجم الثاقب (دو جلدی) میرزا حسین نوری رحمه الله ۱۴۱ - ندای ولایت بنیاد غدیر ۱۴۲ - نشانه‌های ظهور او محمد خادمی شیرازی ۱۴۳ - نشانه‌های یار و چکامه انتظار مهدی عزیزاده ۱۴۴ - نگاهی به مسیحیت و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۱۴۵ - نماز شب واحد پژوهش مسجد مقدس جمکران ۱۴۶ - نهج الکرامه گفته‌ها و نوشته‌های امام حسین علیه السلام محمد رضا اکبری ۱۴۷ - و آن که دیرتر آمد الهه بهشتی ۱۴۸ - واقعه عاشورا و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۱۴۹ - وظایف منتظران واحد تحقیقات ۱۵۰ - ویژگی‌های حضرت زینب علیها السلام سید نور الدین جزائری ۱۵۱ - هدیه احمدیه / (جیبی، نیم جیبی) میرزا احمد آشتیانی رحمه الله ۱۵۲ - همراه با مهدی منتظر مهدی فتلاوی/بیژن کرمی ۱۵۳ - یاد مهدی علیه السلام محمد خادمی شیرازی ۱۵۴ - یار غائب از نظر (مجموعه اشعار) محمد حجتی ۱۵۵ - ینایع الحکمه/عربی - پنج جلد عباس اسماعیلی یزدی جهت تهیه و خرید کتاب‌های فوق، می‌توانید با نشانی: قم - صندوق پستی ۶۱۷، انتشارات مسجد مقدس جمکران مکاتبه و یا با شماره تلفن‌های ۷۲۵۳۷۰۰ ، ۷۲۵۳۳۴۰ - ۰۲۵۱ تماس حاصل نمایید. کتاب‌های درخواستی بدون هزینه پستی برای شما ارسال می‌گردد. سایر نمایندگی‌های فروش: تهران: ۰۸۳، ۶۶۹۳۹۰۸۳، ۶۶۹۲۸۶۸۷ - ۰۲۱ یزد: ۰۲۴۶۴۸۹، ۰۲ - ۶۲۸۰۶۷۱ - ۰۳۵۱ فریدونکار: ۱۴ - ۵۶۶۴۲۱۲ - ۰۱۲۲

پی‌نوشت‌ها

(۱) الغیبه، ص ۲۰۷، ح ۱۶؛ بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۴۰، ح ۵۰. ۲) شناخت هستی، ص ۹۱. ۳) همان ص ۹۲؛ صحیفه نور (مجموعه رهنمودهای امام خمینی رحمه الله) ج ۲۰، ص ۱۹۸ و ۱۹۹. ۴) همان، ج ۷، ص ۲۵۵. ۵) التحقيق فی کلمات القرآن، ج ۱۲، ص ۱۶۶. ۶) مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۳۵. ۷) صحیفه نور، ج ۷، ص ۲۵۵. ۸) الغیبه، ص ۲۰۷، ح ۱۶؛ بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۴۰، ح ۵۰. ۹) کمال الدین و تمام النعمه، ج ۲، ص ۷۰، ح ۱، باب ۳۶. ۱۰) همان، ج ۲، ص ۷۱، ادامه حدیث ۱، باب ۳۶. ۱۱) مجمع البحرین، ص ۲۹۷؛ در انتظار ققنوس، ص ۲۷۸. ۱۲) همان، ج ۱، ص ۵۳۷، ح ۶، باب ۲۵. ۱۳) منتخب الاثر فی الامام الثانی عشر علیه السلام، ص ۳۰۵. ۱۴) همان، ج ۲، ص ۶، ح ۵، باب ۳۳. ۱۵) همان، ج ۲، ص ۳۹، ح ۵۴، باب ۳۳. ۱۶) بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۲۶، ح ۱۸. ۱۷) صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۹۶؛ مجله انتظار، ش ۱، ص ۱۲، ۱۳. ۱۸) همان. ۱۹) همان، ج ۲۰، ص ۱۹۷. ۲۰) همان، ج ۲۰، ص ۱۹۶؛ مجله انتظار، ش ۱، ص ۱۳. ۲۱) همان، و مجله انتظار، ش ۱، ص ۱۳. ۲۲) همان، ج ۲، ص ۱۹۷؛ مجله انتظار، ش ۱، ص ۱۴. ۲۳) همان. ۲۴) همان، ج ۲۰، ص ۱۹۸. ۲۵) همان، ج ۱۸، ص ۱۹۵؛ مجله انتظار، ش ۱، ص ۱۵. ۲۶) همان، ج ۲۰، ص ۱۹۸. ۲۷) صحیح ابن ماجه، ج ۲، «ابواب الفتن، در باب خروج المهدي عليه السلام»؛ منتخب الاثر، ص ۳۷۵، باب ۴۰. ۲۸) ر.ک؛ مکیال المکارم فی فوائد الدعاء القائم علیه السلام، ج ۲، ص ۱۸۰ - ۵۷۵. ۲۹) بحار الانوار، ج ۸، ص ۳۶۸ و ج ۳۲، ص ۳۲۱؛ ینایع المودّه، ج ۳، ص ۳۷۲؛ شناخت هستی بخش، ص ۹۸. ۳۰) اصول کافی، کتاب الحجّه، ج ۱، ص ۳۷۱، ح ۵. ۳۱) مکیال المکارم، ج ۲، ص ۱۸۱. ۳۲) در بعضی از نسخ «فَالزُّمُّ هَذَا الدُّعَاءُ» آمده است. ۳۳) کمال الدین، ج ۲، ص ۱۷، باب ۳۳، ح ۲۴. ۳۴) در بعضی از نسخ جمله داخل پرانتز را نیز اضافه دارد، ر.ک؛ منتخب الاثر، ص ۶۳۷. ۳۵) مکیال المکارم، ج ۲، ص ۱۸۵، بخش ۸. ۳۶) شناخت هستی بخش، ص ۱۰۰. ۳۷) اصول کافی، (کتاب التوحید)، ج ۱، ص ۱۶۳، ح ۲. ۳۸) سوره آل عمران، آیه ۲۰۰. ۳۹) الغیبه، ص ۲۰۶، ح ۱۳؛ بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۲۱۹، ح ۱۴. ۴۰) ر.ک؛ البرهان فی التفسیر القرآن، ج ۱، ص ۳۳۴، ح ۲. ۴۱) مصباح الزائر، ص ۴۵۵؛ بحار الانوار، ج ۱۰۲، ص ۱۱۱؛ شناخت هستی بخش، ص ۱۰۴. ۴۲) همان. ۴۳) احتجاج، ج ۲، ص ۶۰۲؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۷۷.

(۴۴) الغیبه، ص ۲۰۷، ح ۱۶؛ معجم الاحادیث الامام المهدي عليه السلام، ج ۳، ص ۴۱۷، ح ۹۷۰. ۴۵) احتجاج، ج ۲، ص ۶۰۲. ۴۶) همان، ج ۲، ص ۵۹۸. ۴۷) همان، ج ۲، ص ۵۹۹؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۷۶. ۴۸) الغیبه، ص ۳۲۰، ح ۱۰. ۴۹) بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۳۰؛ خورشید مغرب، ص ۲۷۲. ۵۰) مکیال المکارم، ج ۲، ص ۱۹۵؛ عصر زندگی، ص ۲۹۰. ۵۱) بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۲۲. ۵۲) تفسیر الامام، منسوب به امام عسکری علیه السلام، ص ۳۰۰؛ فضایل المهدي عليه السلام، ص ۲۱. ۵۳) کمال الدین، ج ۲، ص ۲۳۸. ۵۴) ر.ک؛ مفاتیح الجنان. ۵۵) مفاتیح الجنان، ص ۸۹۴. ۵۶) همان، ص ۹۷۴. ۵۷) اصول کافی، ج ۱، ص ۳۶۸. ۵۸) ر.ک؛ مفاتیح الجنان. ۵۹) برای اطلاع و استفاده بیشتر رجوع کنید به؛ کتاب «مکیال المکارم فی فوائد دعاء القائم علیه السلام» ج ۲، ص ۱۸۰ - ۵۷۵، که مفصلاً در این زمینه بحث کرده است.